ДИСКУСІЙНА ТРИБУНА

УДК 378.1:37.014.54(477)

Орлов П. І.
професор,
Харківський економіко-
правововий університет

ПРИВАТНА ВИЩА ОСВІТА В УКРАЇНІ (СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ)

Анотація. Розглядаються перспективи приватної вищої освіти в Україні в порівнянні із світовими тенденціями. Фінансове забезпечення ліцензійних вимог до започаткування ПЗВО. Конкурентні умови приватних та державних ЗВО. Конкретні пропозиції по доповненню Податкового та Земельного кодексів України.

Ключові слова: заклад вищої освіти, приватний заклад вищої освіти, інвестиції у вищу освіту, перспективи, рівні умови діяльності, конкуренція.

Аннотация. Рассматриваются перспективы частного высшего образования в Украине в сравнении с мировыми тенденциями. Финансовое обеспечение лицензионных требований к учреждению частного ВУЗа. Конкурентные условия частных и государственных ВУЗ. Конкретные предложения по дополнению Налогового и Земельного кодексов Украины.

Ключевые слова: высшее учебное заведение, частное высшее учебное заведение, инвестиции в высшее образование, перспективы, равные условия деятельности, конкуренция.

Abstract. The perspectives of private higher education in Ukraine are compared with global trends. Financial support for licensing requirements for the establishment of a private higher education institution. Competitive conditions of private and public HEI. Specific proposals to supplement the Tax Code and the Land Code of Ukraine.

Keywords: higher education institution, private higher education institution, investments in higher education, prospects, equal conditions working, competition.

Постановка проблеми. Освіта – одна з головних складових в житті людини. Відповідно до ст. 53 Конституції України «Кожен має право на освіту». Держава забезпечує доступність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної та вищої освіти. В Україні, як і в усьому світі реалізацію зазначеного права покладено на відповідні заклади освіти. В рамках створення державного партнерства Україна переходить від державної форми освіти до різноманіття у системах та формах здійснення освітньої діяльності. Згідно ст. 13 Конституції України «Усі суб'єкти права власності рівні перед законом» [1]. Стаття 11 Закону України «Про вищу освіту» передбачає, що систему вищої освіти становлять заклади вищої освіти всіх форм власності. Згідно ст. 27 цього ж Закону «Заклади вищої освіти державної, комунальної та приватної форми власності мають рівні права у провадженні освітньої, наукової та інших видів діяльності» [2].

Загально відомо, що саме освіта має і може вивести Україну на якісно новий рівень розвитку як в економічному так і в культурному відношенні. Прискорений розвиток приватного сектора економіки, скорочення державної участі в фінансуванні, зміна їх впливу на глобальному освітньому ринку вимагаютьзмін підходів до організації державної та приватної освіти.

Метою данної статті є дослідження та аналіз проблеми співвідношення умов діяльності вищих закладів освіти України різних форм властності, насамперед приватних. Ліцензійні вимоги та їх реалізація на початковому етапі діяльності приватного ЗВО. Обгрунтування пропозицій щодо посилення конкуренції, покращення фінансування приватних закладів освіти їх розвитку та забезпечення рівних можливостей надання освітніх послуг. Показати систему та обсяги початкових витрат приватного закладу освіти на конкретному прикладі.

Основний зміст. Зростання самоцінності вищої освіти як такої не могло не породити нових форм її здобуття.

Світові зміни зумовлюють трансформацію освіти як суспільного інституту, який не може більше залишатися монополією держави. В добу відкритих економік та пост-національних держав ЗВО все більше повинен ставати діловою установою – більш науковою, корпоративною, підприємницькою, управлінською, ініціативною.

Приватні та інші типи недержавних освітніх закладів існують практично у всіх розвинутих країнах світу. У багатьох країнах переглядають доцільність та й сам принцип безкоштовної вищої освіти, все більше впроваджується контрактне навчання. Одночасно розширюються можливості надання молоді кредитів для здобуття освіти. Така практика активно запроваджується у Великій Британії, Німеччині, Франції та інших країнах. Швидкими темпами у сфері вищої освіти розвивається приватний сектор. За останні 20 років його частка в світі зросла з 10 % до 30 %, у США - до 50 відсотків. В глобальній економіці темпи зростання фінансування і капіталізації недержавного сектора вищої освіти значно перевищують державний. Причина у високій ефективності[3].Найбільш активними темпами приватний сектор вищої освіти розвивається в Центральній і Східній Європі та Азії. Так, у Китаї налічується 1396 державних і 1202 приватних університетів, в Японії близько 600 університетів, включаючи 425 приватних і 175 державних. В Німеччині кількість державних університетів складає більше 360, а приватних - більш 80. Є значна кількість вищих освітніх закладів, які налічують 200-300 студентів на одному - двох факультетах. У США близько 2,5 тисячі приватних коледжів з 4-річним курсом навчання (рівень бакалавра) та університетів. Загальна кількість студентів,що навчаються у приватних ЗВО, сягає понад 15 млн. В Казахстані практично досягнуто паритету по кількості студентів між державними та приватними університетами.

Всупереч окремим негативним думкам, визнано, що приватні вищі заклади освіти є значущими структурними елементами системи вищої освіти в цілому і виконують ряд суспільно-корисних функцій. До них слід віднести:

-альтернативне задоволення попиту громадян на освітні послуги;

-зниження навантаження на державний та місцеві бюджети;

-збереження і створення робочих місць для науково-педагогічних кадрів та ін.

Також у приватної освіти є ціла низка переваг які стосуються організації навчального процессу та надання освітніх послуг, основними з них є:

-індивідуальний підхід до студента;

-гнучкість та більша адаптованість до змін;

-висока інноваційна активність;

-орієнтованість на ринок праці;

-підтримка розвитку корпоративної культури;

-міжнародна спрямованість.

Також індикатором розвиненості конкурентного приватного сектора вищої освіти є розподіл кількості студентів за формою власності ЗВО.

Поява вищих закладів освіти приватної форми власності стала однією з докорінних новацій у вищій освіті України після проголошення незалежності. Перші приватні заклади у формі МП та ТОВ з'явилися на початку 1990-1992 рр. на основі Законів «Про підприємництво в Українській РСР», «Про підприємства», «Про освіту». Поширенню вищої приватної освіти в Україні сприяв і такий фактор, як наявність у цій галузі національних історичних традицій. З часів зародження вищої освіти для України характерною була не державна, а приватна освіта. Перші вищі навчальні заклади - Острозька та Києво-Могилянська академії - утримувалися на кошт релігійних і громадських організацій, а також меценатів, якими завжди славилася Україна.

На сьогодні приватні заклади вищої освіти переживають не найкращі часи. Кількість закладів вищої освіти приватної форми власності в України мають стійку тенденцію до скорочення[4]. Беруться до уваги ЗВО - інститути, академії, університети.

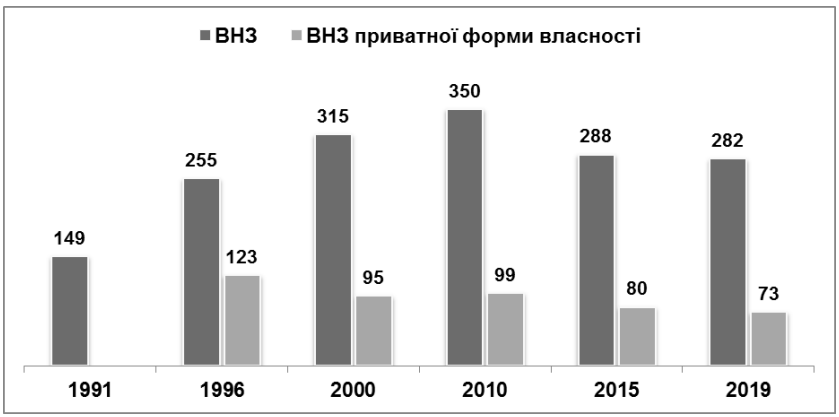

Рис. 1. Кількість ЗВО різних форм власності за роками

Говорячи про співвідношення питомої ваги ЗВО різних форм власності в Україні слід зауважити, що на початку появи та формування

системи приватних ЗВО відбувалось збільшення частки закладів вищої освіти приватної форми власності – до 22,25 % (максимум) на початок 2008/2009 навчального року. Надалі цей показник повільно скорочується. Станом на 2015/16 н. р. частка ЗВО державної та комунальної форми власності становить 79,67 %, приватної – 20,33 %. Питома вага студентів, що навчається у приватних закладах вищої освіти постійно зростала до 2005 року і на той час склала 14,7 %. Однак, після цього поступово почала зменшуватись. Причиною цього були як скорочення кількості вступників, так і зростання державного фінансування (яке в Україні надається лише державним і комунальним закладам), а пізніше, і політики Міністерства освіти і науки України, орієнтованої на різноманітні преференції державним ЗВО. На початок 2018/19 навчального року всього в державних ЗВО навчалось 1 191 571 студентів, із них в підпорядкованих безпосередньо МОН України 991 711, а в приватних ЗВО 106 731 студентів. ЗВО підпорядковані МОН випустили в 2018 році 300 158 осіб, а приватні ЗВО 35 644 особи.

МОН України має плани шляхом зміни системи фінансування і управління почати стимулювати заклади вищої освіти до розвитку. Оголошено про намір вирівняти права та обов'язки державних і приватних вишів.

В той же час реально існуюча в Україні система протекціонізму надає певні переваги у фінансуванні та підтримці державних та комунальних закладів вищої освіти, а також вищим освітнім закладам релігійних організацій зареєстрованим в Україні.

В усьому світі розвиток приватної освіти розглядається як чинник, що сприяє конкуренції, підвищенню якості, диверсифікації форм навчання та новаторству в наданні освітніх послуг, залученню інвестиції в освітній простір. Зараз розробляється нова більш ефективна модель фінансування вищої освіти в Україні. Необхідно при цьому відкрити нові перспективи для розвитку приватних ЗВО.

Одним із основних чинників розвитку ПЗВО є економіка цієї діяльності. Розповсюдження твердження про неї як «комерційної, підприємницької» є дуже перебільшеним і, по суті, хибним. Такий підхід позбавляє приватні ЗВО будь-яких пільг щодо опадкування, а також вцілому держаної підтримки.

Протиріччя підходів визначається подвійною юридичною природою: вони одночасно виступають і як суб'єкти підприємницької діяльності, і як освітні заклади. Звідси діяльність приватних вишів регламентована безліччю законодавчих актів[5]. Переважна більшість

приватних ЗВО перейшли від організаційно-правової форми ТОВ до ПЗВО (приватний заклад вищої освіти (КОПФГ - 435)) що більш відповідає умовам та правилам діяльності освітнього закладу.

Розглянемо наскільки просто сьогодні започаткувати та розвивати приватний заклад вищої освіти в Україні, надавати якісні освітні послуги і виступати конкурентоспроможним державному ЗВО, враховуючи те, що ці ЗВО отримали свою матеріальну базу «у спадок», а приватний ЗВО повинен її розліцензуванняліценбудувати та (або) придбати.

Згідно постанови КМ від 30 грудня 2015р. № 1187 ст. 39 «Здобувач ліцензії повинен відповідати вимогам щодо започаткування освітньої діяльності у сфері вищої освіти». Достатньо навести у першому наближенні невеликі розрахунки забезпечення відкриття ЗВО ліцензування та навчання 1 тисячі студентів протягом року.

На сьогодні середня кількість студентів на один заклад вищої освіти складає приблизно 4,6 тис. осіб. Виходячи із добросовісного відношення до створення ЗВО засновник закладу вищої освіти, згідно Постанови КМ України № 1187 та ДБН в розрахунку на 1 тис. студентів повинен мати не менше 6500 м2 навчальних та допоміжних, адміністративно-службових приміщень

(повинно бути на 1 студента: навчальні приміщення – 2,4 м2, бібліотека – 1,3 м2, актова зала – 0,8 м2, спортзал – 1,1 м2, гардероб – 0,15 м2, туалет – 0,25 м2, пункти харчування – 1,6 м2 на 5 осіб, кабінети, медпункт, вестибюлі, коридори, господарські приміщення і т.д.)

Тільки собівартість будівництва таких приміщень складає приблизно 78 млн. грн або більше 3 млн. $. Необхідно також додати меблі, мультимедійне та лабораторне обладнання, облаштування медпункту, пункту харчування, спортивного залу та інше.

При цьому ЗВО, власник цих приміщень, повинен буде сплачувати податок на нерухомість із розрахунку 1% від мінімальної заробітної платні (47,23 грн) за 1м2. В конкретному випадку (6500*47,23 грн) за один квартал, що на один рік складатиме 1 228 000 грн (більше 50 000 $) з подальшим збільшенням в залежності від мінімальної заробітної платні. Таким чином державою встановлено, що чим більше ПЗВО будує приміщень для навчання студентів та науково-дослідної роботи тим більше він платить податків які зараховуються в бюджет та направляються у т.ч. на забезпечення діяльності державних ЗВО.

В Податковому кодексі України[6] умови оподаткування нерухомості встановлені наступним чином:

Ст. 266.2.2. Не є об’єктом оподаткування:

а) об'єкти житлової та нежитлової нерухомості, які перебувають у власності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, а також організацій, створених ними в установленому порядку, що повністю утримуються за рахунок відповідного державного бюджету чи місцевого бюджету…:

е) об'єкти нежитлової нерухомості, які використовуються суб'єктами господарювання малого та середнього бізнесу, що провадять свою діяльність в малих архітектурних формах та на ринках;

є) будівлі промисловості, зокрема виробничі корпуси, цехи, складські приміщення промислових підприємств;

и) об`єкти нерухомості, що перебувають у власності релігійних організацій, статути яких зареєстровані у встановленому законом порядку…

і) будівлі дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від форми власності та джерел фінансування, що використовуються для надання освітніх послуг;

й) об'єкти нежитлової нерухомості…центрів фізичного здоров'я населення, …

Держава надала право постійного користування земельною ділянкою усім закладам освіти незалежно від форми власності (Земельний кодекс України. Стаття 92. Право постійного користування земельною ділянкою). Земельні ділянки державних та комунальних ЗВО а також загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від форми власності не підлягають оподаткуванню. В той же час ПЗВО не звільняються від оподаткування.

Податок на землю передбачає виплату 1,5% від оціночної вартості землі. При виділенні 1,5 га землі для розміщення навчальних корпусів, гуртожитку, невеликих спортивних майданчиків та спорткомплексу річний податок на землю в залежності від регіонального розміщення буде складати більше 650 000 грн на рік (більше 27 000 $). Україна сьогодні майже єдина держава у світі, в якій надання освіти в установах, заснованих на приватній формі власності, обкладається податком на прибуток [7].

Забезпечення комунальними послугами приміщень розрахованих на 1000 студентів на початок 2019/20 навчального року буде складати вельми значні кошти. Опалення на протязі 6 місяців 6500 м2 виходячи з діючих розцінок складає більше 1 млн. грн (40 000 $). Оплата інших комунальних послуг (електроенергія, водопостачання, водовідведення,

зв`язок, Інтернет і т.д.) складатиме не менше 1 млн. грн на рік (більше 40 000 $).

Важливим в процесі підготовки до впровадження освітньої діяльності є інформаційна складова та її забезпечення в освітній діяльності. Лише створення комп'ютерних класів та придбання 60 комп'ютерів відповідного року, згідно з ліцензійними вимогами, передбачає загальних витрат на суму близько 750 000 грн (більше 30 000$). При цьому не враховується створення компютерної мережі, серверів та компютерів структурних підрозділів.

Комплектування бібліотеки: підручники, сучасна наукова література, періодичні видання (включаючи англомовні, наукові), навчально-методичне забезпечення, підключення до міжнародних наукометричних баз даних, забезпечення Інтернет-ресурсами і т.п. Нормативна забезпеченність підручниками - 1 підручник на 3 студентів. Відповідно, на 1 000 студентів 333 підручника з однієї дисципліни. На протязі 4 років вивчається в середньому 64 дисципліни, або 16 на рік, що складає більше 21 000 підручників. Для прикладу ціни на підручники знаходяться в межах від 100 до 700 грн за одиницю. Середня вартість одного підручника 300 грн, тільки на підручники необхідно витратити 6 300 000 грн (262 000 $). При цьому передбачається постійне оновлення літератури, передплата на вітчизняні та зарубіжні видання. При навчанні 2 000 і більше студентів ці цифри пропорційно збільшуються.

Незважаючи на такі значні витрати ще на початку впровадження освітньої діяльності найважливіше та складне питання пов'язане з формуванням фонду заробітної плати ВЗО. Відповідно до ліцензійних вимог підготовка бакалаврів і магістрів за однією спеціальністю (загальна кількість всіх студентів 1 000 осіб) вимагає наявності відповідної кількості викладачів, зокрема, загальна кількість складає 146 осіб – 100 осіб на кожні десять здобувачів освітнього ступення магістра (із них група забезпечення – 34 особи: кандидатів наук: - 21 особа; докторів наук: - 8 осіб та старших викладачів(викладачів) – 6 осіб). Виходячи з розрахунку середньої заробітної плати у ЗВО України у 2019 році (доктор наук – 12 000 грн, кандидат наук 9 600 грн, викладач 7 200 грн), фонд заробітної плати повинен скласти 1 346 880 грн на місяць. За рік сума повинна складати близько 16 млн. грн (більше 670 000 $).Додати ще необхідно навчально-допоміжний та технічний персонал. Де сутьєву роль відіграє мінімальна заробітна платня яка постійно зростає, що добре для людей, але забезпечувати ці виплати повинен університет. Згідно ліцензійних вимог контингент викладачів повинен бути повністю укомплектованим в

значній частині штатними викладачами на весь період навчання студента на момент подачі заявки на отримання ліцензії.

Наукова діяльність передбачає комплектування університету науковим обладнанням, що в фінансовому плані взагалі безмежне. На наукові дослідження завжди не вистачає коштів.

Таким чином, в Україні приватний заклад вищої освіти, тільки на момент свого заснування та один рік навчання 1 000 студентів, згідно встановлених вимог та в діючих реальних умовах, добросовісно їх дотримуючись, повинен витратити щонайменше 105 090 000 грн (або більше 4 млн. $).

В той же час, середня вартість навчання одного студента в державних ВНЗ складає 44 409,1 грн відповідно до паспорту бюджетної програми на 2019 рік, що на 1 000 студентів фінансування дорівнює 44 409 100 грн. Сумарно це кошти держбюджету та спец кошти отримані за навчання контрактних студентів. При цьому слід зазначити, що ціна контрактної форми навчання на сьогоднішній день в більшості ЗВО складає суму в рази нижче (близько 20-26 тис. грн), ніж заплановані бюджетні витрати. Відповідно приватний заклад вищої освіти в нашому прикладі може розраховувати на дохід максимум на 26 000 000 грн. З цих коштів тільки податки на нерухомість та на землю складатимуть 1878000 грн.

Наведені розрахунки орієнтують на рівень початкових та подальших затрат ПЗВО і не можуть розглядатися як бізнес-план цієї діяльності. Підтримка високого рівня конкурентоспроможності та рейтингу ЗВО передбачає значно ширший спектр фінансуваня.

Взагалі, на наш погляд, поняття фінансування державою ЗВО державної форми власності треба розуміти як таке, де більше 50% коштів на утримання вносять фізичні особи. В цьому плані вони не відрізняються від ПЗВО. Так в 2010/11 навчальному році державні ЗВО фінансувались на 60,3% за рахунок фізичних осіб, в 2015/16 – 51,3 %, в 2018/19 – 55,4%. Таким чином, можна зробити висновок, що більше ніж на 50% державні ЗВО утримуються за рахунок коштів конкретних фізичних осіб з яких вже сплачені податки та збори до бюджетів держави. В цьому ракурсі всі заклади вищої освіти об’єднуються категорією «суб’єкти освітньої діяльності», або «суб’єкти ринку освітніх послуг» на яких однаково розповсюджуються закони ринкових відносин. Ситуація, коли державний заклад вищої освіти отримує кошти з держбюджету та додатково формує свій фонд спецкоштів за рахунок надання платних освітніх послуг часто провокує їх на встановлення занижених, демпінгових цін за навчання

студентів. Призводить до реального недофінансування потреб забезпечення високого рівня вищої освіти та наукових досліджень в ПЗВО. Надання освітньої послуги та її якість залишимо для самостійного обговорення.

Висновки. Держава обгрунтовано закликає до стимулювання та залучення в освітній процес інвестицій та інновацій, розвитку державно-приватного партнерства. Запропонований розрахунок свідчить що за існуючої системи державної підтримки є незначні шанси залучити бізнес до прямого інвестування в ПЗВО, забезпечити їх конкурентоспроможність. В бюджетному порівняні нереальною виглядає більш амбітна задача конкурувати з ЗВО інших розвинутих держав. Проблема удосконалення фінансування закладів вищої освіти не може бути вирішена лише одним спеціальним законом, вона потребує змін до багатьох законодавчих актів. Великою мірою ці зміни мають стосуватись державно-приватного партнерства, яке дозволить посилити надходження недержавних коштів у вищу освіту. На сьогоднішній день законодавець повинен виходити з того, що підтримка освіти в державі не повинна залежати від конкретної форми власності закладу вищої освіти, оскільки кінцевим результатом цієї діяльності є підготовка висококваліфікованих спеціалістів для різних галузей господарства та промисловості всієї нашої держави. Всі без виключення ЗВО виконують конституційне зобов'язання забезпечити бажаючим громадянам вищу освіту.

В цілях підтримки в вищій освіті конкуренції на рівних умовах пропонується звільнити приватні заклади вищої освіти від податку на нерухомість та землю, так як це зроблено для загальноосвітних, державних та комунальних ЗВО .

Для цього внести зміни до Податкового кодексу України:

1) підпункт 266.2.2 пункту 266.2 статті 266 доповнити підпунктом "м" такого змісту:

"м) будівлі закладів вищої освіти незалежно від форми власності та джерел фінансування, що використовуються для надання освітніх послуг";

2) пункт 282.1 ст. 282 доповнити підпунктом 282.1.7 такого змісту:

"282.1.7. заклади вищої освіти незалежно від форми власності і джерел фінансування".

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від №254к/96-ВР Дата оновлення: 21.02.2019 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/1556-18 (дата звернення: 10.12.2019).

2. Про освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Дата оновлення: 09.08.2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/1556-18 (дата звернення: 10.12.2019).

3. Грицай Я. О. Частное высшее образование в контексте философии образования XXI века // Наук. огляд. 2016. № 6(27). С. 42.

4. Заклади вищої освіти / Держстат України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/osv_rik/osv_u/vuz_u.html (дата звернення: 10.12.2019).

5. Михайліченко М. В. Приватні вищі навчальні заклади: функціонування та управління у контексті демократизації // Наук. вісн. Сер. Філософія. 2017. Вип. 48(ч. II). С. 145.

6. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. Дата оновлення: 20.10.2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/1556-18 (дата звернення: 10.12.2019).

7. Астахова В. І. Аналітична записка про стан приватного сектору освіти в Україні // Вчені записки. Харків. гуманітар. ун-ту "Нар. укр. акад." Харків, 2011. С. 561.